

הרהורים אישיים על מלחמת עזה

מאת

רות גביזון*

א. מבוא

בפתח הדברים עלי להודות שיש לי רגשות מעורבים בנוגע לדיון השואל שאלות בנוגע למלחמה בעזה תוך כדי הלחימה. מצד אחד אני מאוד גאה שאנחנו, באקדמיה, יכולים לנהל דיון בנושא הלגיטימיות של המלחמה הזו גם בזמן שחיילי צה"ל – הבנים שלנו, החברים שלכם – נמצאים בתוך הרצועה. נעימת הדברים שנשאו פרופ' יובל שני ופרופ' דוד אנוך – גם אם לא תוכנם – הייתה "הלוואי שלא היינו שם"; הלוואי שלא היינו במצב שבו אנחנו צריכים להסביר כמות מאוד גדולה של הרג והרס. אגב, בניגוד לדבריו של חברי פרופ' אנוך, לא הייתי אומרת שישראל הרגה מאות ילדים.¹ אמנם זה נשמע חזק, אבל מאחר שאינני יודעת את העובדות לאשורן אני מבקשת להסתייג מקביעה זו. עם זאת, אין ספק שישראל גורמת בעזה הרס, הרג – כולל הרג של אזרחים – ושיבוש מוחלט של אורחות החיים. חבריי כלל לא הזכירו מדוע המלחמה בעזה גורמת לתוצאות כל כך קשות, ובאיזו מידה תורמת לכך השיטה שבה החמאס נלחם. אני מבינה כי יש הטוענים כי בשל עובדות אלה, ייתכן שהכמות הזו של הרג ושל הרס היא בלתי נמנעת,

* פרופסור למשפטים, הקתדרה ע"ש חיים ה. כהן לזכויות האדם, הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית, ונשיאה מייסדת של מרכז מציל"ה – מרכז למחשבה ציונית, יהודית, ליברלית והומניסטית. רשימה זו מבוססת על דברים שנשאתי בפאנל בנושא המשמעויות המוסריות והמשפטיות של המלחמה בעזה. הפאנל התקיים בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית ביום רביעי ה-14.1.2009, כשבועיים לאחר תחילת מבצע "עופרת יצוקה" וכשבוע לפני נסיגת הכוחות הקרקעיים של צה"ל מרצועת עזה.

1 פרופ' אנוך טען כי "ישראל ביצעה ביודעין הרג המוני (ופציעה המונית עוד יותר) של ילדים שהם חמודים, זכים, טהורים, ברים, ופגיעים כילדינו שלנו"; דוד אנוך "מחשבות על מלחמת עזה" **משפטים על אתר** א2, 2 (2009). בהמשך אמר אנוך כי "עצימת עיניים, חוסר מוכנות להישיר מבט אל העובדות הנוראות – ישראל הרגה ביודעין מאות ילדים חמודים כשלנו – תבטיח רק צביעות, והידרדרות מוסרית חמורה ומהירה עוד יותר"; שם, בעמ' 2.

והיא לכן מותרת לפי המשפט הבינלאומי ואולי גם מבחינה מוסרית, אך בכל מקרה לא בשאלה זו ברצוני לעסוק.

כעת אני רוצה לדבר על הצד השני של רגשותיי המעורבים. כאמור, מצד אחד אני מאוד גאה שאנחנו מקיימים את הדיון הזה, אבל מהצד השני אני קצת מצטערת שהסכמתי להשתתף בו. יש בעיה בדיונים מהסוג הזה, בעיה שהיא כמעט בלתי אפשרית לפתרון, והיא השאלה מהי נקודת המוצא של הדיון: האם זו נקודת מבט חיצונית, ניטרלית, מקצועית, המתרחקת מן הסכסוך ומהמעורבות האישית שלנו, כפרטים וכחברה, במציאות הזו? אין ספק שנקודת הסתכלות חיצונית כזו, וניתוק מסוים מהסיטואציה, חשובים מאוד לענייננו; אבל אולי נקודת המוצא של הדיון היא נקודת הראות הסובייקטיבית שלנו, זו שגורסת כי "עלינו לדון בסוגיות השונות שעולות כאן מפני שאנחנו נמצאים היום במלחמה"? אני אינני מגיעה מהאו"ם, אני חלק מאחד מן הצדדים בקונפליקט הצבאי הזה. הפעולה הזו נעשית בשמי. היא אמורה לשרת אינטרסים קיומיים שלי ושל החברה בה אני חברה. היא מתקיימת נגד מי שמוגדר כאויב שלי. זה מצב שהוא ההיפך מניטרליות. אם אינני מנוכרת למלחמה ולארצי, בזמן מלחמה אני רוצה שהצד שלי "ינצח". ואלה לא רגשות המתאימים לניהול שיח מקצועי בזמן הלחימה עצמה. מכל מקום, בכוונתי כאן לבחון את מלחמת עזה מתוך נקודת המבט הישראלית. לכן, ראשית, חשוב למקם את המלחמה בתוך ההקשר ההיסטורי שלה.

ב. מלחמת מאה השנים

יש קולות בציבור הישראלי הגורסים כי היומיים הראשונים ללחימה בעזה היו "בסדר". כל עוד התקיפות האוויריות היו ממוקדות יחסית המלחמה הייתה לגיטימית. עכשיו, משנכנסו כוחות קרקעיים לעזה, והדברים כבר פחות כירורגיים, זה נהיה מאוד מעייף, מביך, לא נעים ואולי גם לא חכם; אם אכן סוף מעשה במחשבה תחילה, אולי לא היינו צריכים להיות שם מלכתחילה. אולי. חשוב שנזכור למה בימים הראשונים ללחימה ההרגשה הייתה שהנה, סוף-סוף, אנחנו עושים את מה שצריך לעשות. התשובה קשורה למלכוד שישראל נמצאת בו. המלכוד הזה התקיים במידה מסוימת במבצע "חומת מגן", הוא התקיים במידה רבה במלחמת לבנון והוא בולט מאוד עכשיו. השורה שהתפרסמה ב־Economist היא שורה נכונה מאוד²: זו לא מלחמת עזה; זו גם לא מלחמת עזה בתיקון

2 "And Gaza, remember, is only one item in a mighty catalogue of misery, whose entries are inscribed in tears. The Jews and Arabs of Palestine have been fighting off and on for 100 years". *The Hundred Years' War*, THE ECONOMIST Jan. 08, 2009 www.economist.com/opinion/displaystory.cfm?story_id=12899483

למלחמת לבנון. זו באמת מלחמת מאה השנים. מכאן, שהשאלה על מה ישראל נלחמת היא שאלה מאוד מורכבת.

נראה כי ראוי להתחיל את הדיון בקרל פון קלאוזוביץ', שטען כי מלחמה היא המשך המדיניות בדרכים אחרות.³ פרופ' שני טען כי אומות העולם אמנם הסכימו שאמרתו של פון קלאוזוביץ' אינה נכונה ואינה ראויה, אך הן לא הפנימו את זה.⁴ אני אינני חושבת שהאומות אי פעם הסכימו כי אמרתו של פון קלאוזוביץ' אינה ראויה, או שיש צורך להפנים את הטענה שהיא אינה ראויה. אני חושבת שפון קלאוזוביץ' צדק. המלחמה היא אכן המשך המדיניות בדרך אחרת, והיא תמשיך להיות כזו כל עוד אנחנו חיים בחברות אנושיות כמו אלה המוכרות לנו. הדבר שעליו האומות הסכימו – וזו הסכמה קריטית שגם עונה לאמירה החזקה של פרופ' אנוך – הוא שהמלחמה צריכה להיות הכלי האחרון להשגת מטרות מדיניות מפני שמחירה הוא נורא. אכן אסור לצאת למלחמה בקלות דעת; אך יש לזכור שהסדר הבינלאומי היציב בנוי על מארג מאוד מורכב של הבנות, אינטרסים ומאזני כוחות. כאשר מאזן הכוחות איננו יציב – ויש הרבה מאוד מקומות בעולם שבהם המאזן איננו יציב – מי שלא מוכן ולא יכול להפעיל כוח אינו שורד. מדינת ישראל, הנמצאת במלחמת מאה השנים, נמצאת במצב הזה באופן עקרוני. מאז הקמתה היא מתמודדת עם אויבים, שהם גם שכנים, שסבורים כי מותר ואף צריך להשמיד אותה כיחידה פוליטית עצמאית. רק היכולת של ישראל להתגונן ואף לתקוף תוך כדי שימוש בכוח צבאי עמדו לה ועומדים לה כנגד הרצון העמוק והנחוש הזה של חלק משכניה. גם אם תפיסה זו נכונה, אין זה אומר שכל מלחמה שישראל יוצאת אליה היא מוצדקת, אולם כאשר שואלים על הפרופורציונליות של הלחימה לא צריך להסתכל על מספר האבדות ועל ההרס שגרמנו בעזה אלא על המציאות האסטרטגית הכוללת שבתוכה מדינת ישראל מתפקדת בשישים השנים האחרונות, ובמידה גבוהה יותר בעשר השנים האחרונות.

3 CARL VON CLAUSEWITZ, ON WAR §§ 97 (1908)

4 פרופ' שני ציין כי "אחת ההתפתחויות הנורמטיביות החשובות של המשפט הבינלאומי במאה ה-20 הייתה זניחת התפיסה הרואה מלחמה כהמשך הפוליטיקה בדרכים אחרות"; יובל שני "המשפט הבינלאומי והלחימה בעזה: תיאום ציפיות" משפטים על אתר א, 1, 4 (2009). בהמשך כתב שני: "אם כן, אנו רואים בפרקטיקה המדינתית מגמה פרשנית הפוכה למגמה הפרשנית שתוארה לעיל. בעוד חלק מהמדינות והפרשנים 'דוחפים' את פרשנות דיני המלחמה אל עבר הקוטב 'האוטופי', מדינות אחרות (בעיקר מדינות חזקות יחסית מבחינה צבאית) ופרשנים המזדהים עם מטרותיהן הפוליטיות מנסים להשיג באמצעים פרשניים מתאם טוב יותר בין הדין לבין האינטרסים הפוליטיים שלהם הקשורים לסכסוך וללחימה". שם, בעמ' 4-5.

ג. המלכוד האסטרטגי שבעימות לא-סימטרי

בהקשר הזה חשוב להזכיר כמה מאפיינים שאיתם המשפט הבינלאומי עדיין לא התמודד באופן מלא. ראשית, העובדה שהמלחמה שמתנהלת עכשיו איננה מלחמה בין מדינות, ולכן אין כאן מצב של הכרעה בין כוחות לוחמים. במלחמה בין כוחות לוחמים, צד מנצח כשהוא תוקף טנקים ולא כשהוא תוקף ילדים או בית ספר של אונר"א. לכן, במלחמה כמו זו שמתנהלת עכשיו, גם אם אתה מנצח אתה לא מסיים את הסכסוך אלא רוכש נכסים מדיניים-דיפלומטיים שיקדמו אותך לעבר הפסקת אש יותר יציבה, שאולי תמנע את הצורך לצאת בעוד שנתיים למלחמה נוספת. לכן, בעיניי מוסר מלחמה בתנאים כאלה הוא העיקרון שמלחמה צריכה להתחיל, להיפסק – ולהיות מנוהלת בצורה שבה היא תעשה את המלחמה הבאה הכי פחות סבירה. העקרון הזה הוא כללי, ואינו מוגבל רק למלחמות בין מדינות וצבאות ובין ארגונים תת-מדינתיים הפועלים מתוך אוכלוסייה אזרחית. צ'רצ'יל, בספרו המופתי על מלחמת העולם השנייה,⁵ התחיל בהסדרים של סוף מלחמת העולם הראשונה (שנקראה באירופה "המלחמה הגדולה" בזמן שאף אחד לא העלה על הדעת שכעבור עשרים שנים תהיה מלחמה גדולה ונוראה ממנה). על ההסדרים האלה אמר צ'רצ'יל כי מה שקרה בוורסאי היה קוצר ראייה אסטרטגי, שהרים תרומה ניכרת להידרדרות אל היטלר ואל מלחמת העולם השנייה.

עסקנו עד עתה בעיקר בחוסר-הנחת שאנחנו צריכים להרגיש אל מול המציאות המלחמתית שאנו מתבוננים בה: העובדה שאנחנו גורמים הרג של אזרחים והרס מסיבי של סביבת החיים שלהם. וזה כמובן עניין חשוב מאוד. אבל לא פחות חשוב ממנו הוא חוסר-הנחת הכרוך בעובדה שישראל נתונה במלכוד אסטרטגי, שמגביל את יכולתה להשתמש בכוחה בלי לגרום הרג והרס כאלה, ומציב אותה במצב של סיכון קיומי. לא התאוריה של קורי העכביש⁶ תעודד את שכנינו לפעול נגדנו, אלא העובדה שהאינטרס שלהם לעשות עמנו שלום הולך ופוחת. בעיניי, המטרה הראשית של מלחמה מטעם ישראל היא להביא את השכנים שלנו להכרה שהמחיר של עימות צבאי עם ישראל הוא גבוה עד כדי כך שחייבים להגיע להבנות עמה. להערכתי זה היה ההישג האדיר שלנו בצירוף של מלחמות '67 ו-'73. אם אין למדינת ישראל יכולת הרתעה כנגד מלחמת ההתשה של הארגונים המחויבים להשמדתה – בין אם בצפון ובין אם בדרום – כי אז היא בצרה אסטרטגית. שאלת הטיפול בצרה האסטרטגית הזו היא קשה מאוד. בטווח הנראה

5. WINSTON S. CHURCHILL, THE SECOND WORLD WAR (1948-1953)

6. תאוריית "קורי העכביש" גורסת כי ישראל היא אמנם מעצמה צבאית, אולם החברה הישראלית מפונקת וחלשה ואינה מוכנה יותר להקריב חיים כדי להגן על האינטרסים שלה. לכן ישראל דומה לקורי עכביש: היא נראית חזקה מבחוץ אך בעצם ניתן למחוק אותה בהינף יד. תאוריה זו מבוססת על נאום "קורי העכביש" של השיח' חסן נסראללה, שנישא ב-26 במאי 2000, יום אחרי הנסיגה של צה"ל מדרום לבנון, במהלך חגיגות הניצחון של חזבאללה.

לעין ולזיכרון עשתה מדינת ישראל שני ניסיונות: הראשון היה במלחמת לבנון השנייה והשני נמצא בעיצומו ואנחנו לא יודעים כיצד ייגמר, אבל הסימנים לא טובים. לגבי מלחמת לבנון השנייה כבר יש לנו איזושהי פרספקטיבה; אבל אם מקבלים את הטענה שלי – שהמטרה הלגיטימית של מלחמה מצד ישראל היא שינוי משמעותי של התנאים הטקטיים והאסטרטגיים באזור, ואולי אף הבאה של השכנים לכדי נכונות לכריתת שלום – הרי שכל מי שחפץ שישראל תחיה בשלום עם שכניה חייב להכיר בכך שמרכיב הכוח, על היכולות הטמונות בו ועל הנכונות להשתמש בו, הינו מרכיב קריטי בחישוב האסטרטגי של סיכוייה של ישראל באזור.

איך אפשר לפרוט את המרכיב הקריטי הזה לתוצאות טובות למדינת ישראל? כאמור, אני לא מהאו"ם. אני רוצה שמדינת ישראל תשרוד. אני חושבת שצודק שמדינת ישראל תשרוד, ואני חושבת שצודק שמדינת ישראל תשרוד גם אם היא עושה טעויות מדיניות ומוסריות: אין אומה בעולם שמאבדת את זכות הקיום שלה משום שהיא עושה טעויות. יש אומות ששמרו על זכות הקיום שלהן גם אחרי שביצעו ללא ספק פשעי מלחמה ממדרגה ראשונה. לכן, בשלב זה, אני מרשה לעצמי לחשוב פחות על ההרג ועל ההרס שנגרמו בעזה, והאם היקפם אומר כי המלחמה אינה מוצדקת ואולי לא הייתה מוצדקת מתחילתה – ואני חושבת בעיקר על הדרך בה מדינת ישראל צריכה ללכת, ולהפעיל את כוחה הצבאי, הכלכלי והחברתי, כדי שתוכל לשרוד ולהעצים את הסיכוי כי לא לנצח נחיה פה על חרבנו. אני מבטיחה שכאשר תהיה הישרדותה של מדינת ישראל עניין וודאי ומוגמר, או אז אפנה את כל משאביי למאבק למען מוסריותה של מדינת ישראל. אני רוצה להבהיר שדבריי אינם מכוונים לפטור את ישראל מחובותיה לפעול בהתאם למשפט הבינלאומי והמוסר. אבל אני חושבת שמותר לאזרחיה – וחובה על מנהיגיה – לא להסתפק ברצון למנוע ככל האפשר הרג של אזרחים בצד השני, אלא לתכנן ולפעול כך שיגדלו סיכוייה של המדינה להמשיך להתקיים באזור הזה – ולהתקיים בצל כוחה, אבל – ככל הניתן – לא באמצעות הפעלתו השכיחה.

אני גם מרגישה כאן צורך לומר משהו לאנשים העשויים להידרש להילחם במלחמה הזאת או בדומות לה ולא רק לדון בה. נדמה לי כי חשוב לציין שהחיילים שלוחמים היום בעזה, ומקבלים משימות שלא מתנוסס מעליהן דגל שחור של אי-חוקיות,⁷ יכולים

7 לעניין זה ראו את דבריו של השופט בנימין הלוי בעניין מר/3/57 (צבאי מרכז) **תובע צבאי נ' מלינקי**, פס"מ יז 90, 213-214 (1958): "סימן ההיכר של פקודה 'בלתי חוקית בעליל' – מן הדין שיתנוסס כדגל שחור מעל לפקודה הנתונה, ככתובת אזהרה האומרת: 'אסור!'. לא אי חוקיות פורמלית, נסתרת או נסתרת למחצה, לא אי חוקיות המתגלה רק לעיני חכמי משפט חשובה כאן, אלא: הפרת חוק גלויה ומובהקת, אי חוקיות ודאית והכרחית המופיעה על פני הפקודה עצמה, אופי פלילי ברור של הפקודה או של המעשים שהפקודה מצווה לעשותם, אי חוקיות הדוקרת את העין ומקוממת את הלב, אם העין אינה עיוורת והלב אינו אטום או מושחת – זוהי מידת אי החוקיות הדרושה כדי לבטל את חובת הציות של חייל ולהטיל עליו את האחריות הפלילית למעשיו".

לעשות כל שנדרש כדי למלא את משימותיהם ולהגן על עצמם ועל חבריהם. זהו מוסר לחימה שהן המוסר, הן המשפט הבינלאומי הן השכל הישר מחייבים. המפקדים הבכירים, היוצרים תכנית אסטרטגית של מהלך צבאי, צריכים ליצור תכנית שתתחשב גם כמה שאנחנו יודעים על שדה הלחימה – כולל הידיעה שיש לנו אויב שמתמש במגנים אנושיים. המפקדים צריכים להביא את הנתון הזה בחשבון בגלל המוסר, בגלל הלחץ הבינלאומי, בגלל הפערים הפנימיים שבתוכנו, ובגלל שזה חלק מהשיקול האסטרטגי של תבונת המלחמה. אין זה מקרי שבמאבקים שהתנהלו בעולם בשנים האחרונות בין חזקים – קרי: מדינות בעלות כלכלה, צבא ויכולות גבוהות – לבין חלשים, החלשים ניצחו בהרבה מאוד מקרים. זהו נושא שלם באסטרטגיה צבאית שנקרא "העימות הלא-סימטרי". האתגר הגדול ביותר של מדינת ישראל הוא לפצח ולפתור את המלכוד שמניח בפניה העימות הלא-סימטרי. אכן, חלק מהמשמעות של עימות לא-סימטרי הוא שהאויב שלך מתחבא, שאין לו מטרות לגיטימיות בולטות, שהמטרות הצבאיות הכי מתוחכמות שלו מוחבאות בתוך אוכלוסייה אזרחית, ושהאסטרטגיה שלו היא לשרוד את ההתקפה שלך, הא ותו לא. אם מדינת ישראל יוצאת למלחמה מול אויב כזה, ללא יכולת לצפות כיצד לסיים אותה בלי שהאויב ינצח ועם הישגים טקטיים, ורצוי גם אסטרטגיים – אזי מדינת ישראל פועלת באופן שגוי מבחינה אסטרטגית. במקרה כזה אני מסכימה עם פרופ' אנוך: קשה יותר להצדיק את המחיר המוסרי של הריגת אזרחים והרס בתיהם.⁸ אבל זה לא רק מפני שתמיד רע להרוג אזרחים ולהרוס את בתיהם, אלא מפני שלא מתקיימים הטעמים הקיומיים העשויים להצדיק גם את הפגיעות החמורות האלה. תרומה משמעותית ליכולת של ישראל לשרוד ולחיות בשלום עם שכניה יכולה להצדיק היקף של פגיעה שהוא גדול הרבה יותר מאשר פגיעה השקולה לזו שנפגעים אזרחי ישראל בעוטף עזה.

ד. מלחמת עזה בראי של ניסיון העבר

אם כן, כיצד ניתן להעריך את חשיבותה האסטרטגית של מלחמת עזה? החכמה הקונבנציונלית רואה במלחמת לבנון השנייה פיאסקו: חיזבאללה התחזק והתחמש מחדש, האמברגו אינו באמת עובד, החלטה 1701 של מועצת הביטחון של האו"ם⁹ אינה

8 פרופ' אנוך ציין כי "נראה לי ברור לחלוטין שבענייננו מדובר בחריגה מוחלטת מכל פרופורציה בין הנזק הנורא שגרמה ישראל בעזה לבין מניעת נזקם של הקסאמים עצמם". דוד אנוך "מחשבות על מלחמת עזה" משפטים על אתר א, 2, 5 (2009).

9 United Nations Security Council Resolution 1701 (2006), ראו: www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Lebanon%20SRES17.01.pdf

רצינית, ובעצם לא חיזקנו את ההרתעה. עם זאת, ייתכן שגם מלחמת לבנון השנייה, על כל הטעויות שהיו בה, במובן מסוים הייתה נדבך חשוב בביסוס מעמדה של ישראל באזור. לגבי מלחמת עזה צריך לזכור שהעימות הצבאי ברצועה הוא חלק אחד ממשחק הכוחות הבינלאומי שהלך והסתבך בשנים האחרונות. המצב הגאו-פוליטי היה מסובך כבר במלחמת לבנון השנייה, ובאופן חלקי אף גרם לתוצאות המלחמה ולבעייתיות שלה – אבל היום המצב מסובך בהרבה. המורכבות הזו קשורה בחלקה בהחלטות שקיבלה ישראל, ובעיקר היא קשורה בהחלטות שקיבל "העולם". המורכבות הזו נוגעת לעובדה שכיום הפרטנר הפלסטיני שלנו – שהוא חלק ממלחמת מאה השנים עם העולם הערבי ועם איראן – הוא פרטנר מפוצל ויש לו אינטרסים מנוגדים. זו הסיבה שאנחנו לא יכולים לשאול את השאלה ששאל הנרי קיסנינג'ר בסוף מלחמת יום הכיפורים – איך אפשר לגמור את מלחמת יום הכיפורים בצורה שתאפשר הסכם שלום קר ויציב (כמו שקרה בפועל) בין ישראל למצרים; איך למנוע ניצחון ישראלי דרמטי ששוב ישפיל את המצרים ויחייב סיבוב נוסף של מלחמה. מבחינתנו, מה שקורה היום בעזה הוא טראגי במיוחד, משום שאנחנו מגדירים את האויב כ"חמאס", אבל הסכסוך שלנו הוא עם הפלסטינים, שאמנם בחרו בחמאס, אבל היום הם עצמם מפוצלים. אנחנו מנסים לבודד את החמאס ולהציג אותו כאילו אינו מייצג את המאבק הפלסטיני לשחרור – אבל זהו ניסיון המנוגד לרחשי הלב של לפחות חלק ניכר מן הפלסטינים עצמם. במו ידינו הכנסנו את עצמנו למלכוד. הלא החלטנו – ולא רק אנחנו, הקוורטט הבינלאומי כולו החליט – שלא מדברים עם החמאס; אבל אנחנו נלחמים עם החמאס, על כל הטקטיקות שלו; איך נרצה לממש את פירות הניצחון שנשיג?

במלחמה "רגילה" יכול להיות ניצחון ברור, שמשמעותו היא כי הצד ש"הפסיד" נכנע ומוכן לקבל תנאים שקודם התנגד להם. לפחות, נוצרת מציאות שהצד המפסיד אינו יכול לשנות אותה, כפי שקרה אחרי מלחמת העצמאות. גם כאשר יש "תיקו" יכולים הצדדים הנלחמים להחליט כי מוטב להם לנהל משא ומתן. במשא ומתן כזה הערובה לייצוב היא בכך שהצדדים יודעים הן את גבולות כוחם והן את מטרותיהם. העסקה היציבה היא העסקה המשרתת את האינטרסים של שני הצדדים יותר מאשר המשך הפעולה הצבאית. והיא תהיה יציבה כל עוד מצב זה יישמר.

אלא שאנחנו נכנסנו (או הוכנסנו) למצב שבו איננו מדברים עם החמאס (כי הוא ארגון טרור וכי חשוב לחזק את ה"מתונים", כלומר את אבו מאזן) אבל אנחנו רוצים להגיע איתו להבנות עקיפות דרך מצרים ובשיתופה. אבל העקרון הזה של משא ומתן עקיף עם החמאס ושל חיזוק אבו מאזן על חשבוננו הוא בעייתי מכמה סיבות. ראשית, אנחנו גם לא יודעים אם נכון מבחינתנו לקבל את ההסדר שמצרים מבשלת, משום שהאינטרס שלה, הוא לא בהכרח האינטרס שלנו. שנית, כלל לא ברור שיש תוחלת או היגיון בניסיון לחזק את אבו מאזן. גם לא ברור אם יש לישראל אינטרס שהפלסטינים

יגיעו לממשלת אחדות הכוללת את החמאס או שמא עדיף לישראל שהפלסטינים יהיו מפולגים ביניהם, ושיהיה הבדל בין הכוחות השולטים בעזה ובגדה המערבית. ייתכן כי כיום יש שותפות אינטרסים מסוימת בין ישראל ובין מצרים (ומדינות ערביות אחרות החוששות מהאסלאם הרדיקלי ומהשפעתה של אירן). חשוב להיעזר באפשרות זו לקידום האינטרסים הישראליים, אבל אסור לשכוח כי האוכלוסיות במדינות ערב המתונות עוינות מאוד את ישראל, וכי משיקולים מגוונים המנהיגות של אותן מדינות אינה יכולה, ואינה רוצה, לתמוך בישראל מול הפלסטינים וחזית הסירוב הערבית. על הרקע הזה, באמת לא ברור אילו יעדים אסטרטגיים יכולה המלחמה בעזה להשיג. על רקע הדברים האלה, קל להגיד שלא היינו צריכים להיכנס למלחמה הזו. קל מאוד להגיד את זה, ואני שותפה להרגשה שיהיה נהדר לסיים אותה; אבל כבר יצאנו אליה. עכשיו, יותר משחשוב לסיים אותה היום, חשוב לסיים אותה בצורה שתשפר את היכולת של ישראל להגיע להסדרים יציבים ולניהול לא־צבאי של הסכסוך. אני לא יודעת אם זה יקרה במלחמת עזה, אבל כמו שאמרתי זו המטרה היחידה שמצדיקה מלחמה יזומה על ידינו – וגם את זו הנוכחית. לי נדמה שהפעם (חוץ מכל מיני חשבונות של בחירות ועיתוי) מדינת ישראל באמת התאפקה, ובדרך אפילו עשתה טעויות מבחינת מזעור הנזק לאזרחיה מפגיעות קסאמים – הכול כדי להסביר ולהכיל את התגובה לפגיעות הקסאמים, פגיעות שלפי פרופ' אנוך אינן מצדיקות, כשלעצמן, את היקף הפעולה בעזה.¹⁰ אני חושבת שמדינת ישראל קיבלה החלטה שאי־אפשר להעריך עכשיו – לא אותה ולא את ההתנהלות של המדינה ואת ההחלטות הנובעות מתוך ההחלטה לצאת למלחמה – ולכן נראה לי שהתקיימו התנאים ההתחלתיים למלחמה צודקת. מכיוון שכך מותר לישראל לעשות – לפי הפירוש שלה את האילוצים הדיפלומטיים והמשפטיים החלים עליה – כל מה שהיא צריכה לעשות כדי שהסיום של המהלך הזה ישרת את האינטרס שלה ושל כל האזור לתקופה ארוכה יחסית של יציבות והימנעות מצורך במהלכים מזוינים בסדר גודל כזה.

10 פרופ' אנוך ציין כי "נזקם של הקסאמים והצורך המוסרי במניעתו אינו יכול להצדיק פעולות הרסניות וקטלניות בהיקפים שראינו בעזה. לדעתי מסקנה זו עומדת אפילו לא היה כל אמצעי אחר להסיר את איום הקסאמים – ועליי לציין שאין לי כל מושג לגבי השאלה העובדתית אם היו אופציות אחרות, ואם הן מוצו בתום לב. כך, לעתים התשובה לשאלה "אבל מה היינו יכולים לעשות?" היא פשוט "שום דבר". לעיתים אנשים נדרשים מוסרית לספוג הפסד או נזק – לעתים חמור למדי – כדי לא לפעול באופן שאינו מוסרי. אם הדרך היחידה לטפל בפגעי הקסאם הייתה להרוג מאות ילדים חמודים כשלנו, ואילו היה זה השיקול היחיד על הפרק, חובתה המוסרית של ישראל הייתה לספוג את פגעי הקסאמים". דוד אנוך "מחשבות על מלחמת עזה" משפטים על אתר 2, 6-7 (2009). עוד הוא הוסיף כי "בעיה מרכזית אחת היא היחס שבין ההתבוננות המוסרית בסיטואציות מהסוג הזה בראייה אינדיבידואליסטית לבין ההתבוננות בהן בראייה קולקטיביסטית. אולי לא יהיה זה מוגזם לדרוש ממדינת ישראל – כגוף קולקטיבי – לספוג את מטרד הקסאמים, אם הדרך היחידה למנוע אותו היא באמצעים דומים לאלה שנקטו בעזה". שם, בעמ' 7.

ה. תשובות לשאלות קשות¹¹

נשאלתי: גם בניתוח הזה, יש תמיהות לגבי הפעולה הישראלית. אם אנחנו חותרים למצב יציב, תנאי ראשוני הוא שלטון אפקטיבי. מדינה חלשה גם לא יכולה לעשות הסכמים הכוללים ויתורים גדולים. מדוע אם כן אנחנו הורסים כל כך הרבה במקום לפגוע רק באנשים המסוכנים? מה אנחנו מרוויחים מהשמדת התשתיות של הממשל ושל משרד החינוך וכל היוצא באלו? ראשית התשובה לכך היא שלא בטוח שאנחנו מרוויחים. מה שאמרתי כאן רחוק מאוד מהצדקה של ההחלטה לצאת למלחמה או של כל אחת מההחלטות האחרות שהתקבלו, כגון הפגיעה השיטתית ב"סמלי הממשל" של החמאס. השאלה איך אנחנו צריכים לפעול במצב שבו המנהיגים שלנו מוציאים אותנו למלחמה, ואין לנו ביטחון מלא במוסר שלהם או בתבונה שלהם, היא שאלה מאוד עמוקה; בכל זאת ייתכן שאין לנו – כחיילים – ברירה אלא לפעול. בהחלט ייתכן שלמרות הספקות המאוד גדולים בדבר התבונה של מנהיגי אני עדיין אחשוב שאין לי ברירה אלא להילחם. זה חלק מהמצב הקיומי שלנו. הדבר קשור גם ליחסים בין החמאס לפת"ח: העובדה שמדינת ישראל הימרה על הפת"ח היא שאלה פוליטית מאוד בעייתית. אני עצמי סברתי שנכון לנהוג אחרת, אבל התנאים של המלחמה אינם התנאים שאני הייתי יוצרת. הרי מדינה לא נכנסת למלחמה טאבולה ראסה, אלא נושאת איתה את מטען ההחלטות שקיבלה בעבר. אני רוצה להדגיש שוב: אנחנו החלטנו לא לדבר עם החמאס; ולא רק שאנחנו החלטנו, אנחנו גם שכנענו – או שלחצו עלינו, גם אבו מאזן וגם אחרים – לא לדבר עם החמאס. ואנחנו נכנסנו למלחמה הזו תוך אמירה שאנחנו לא מדברים עם החמאס. יש לציין שזו אמירה קצת מטורפת, אבל זו האמירה שנכנסנו איתה למלחמה, וקשה לצפות ממנהיגים שזו העמדה שלהם, להפעיל פתאום שיקולים שנובעים מנקודת ראות אחרת. אבל לנקודת מבט זו חלק מהמורכבות של המצב. אני לעולם לא אקבל את המצב האופטימלי מבחינתי: לא את המנהיגים שאני רוצה, לא את הסיטואציה שאני רוצה, לא את ההיסטוריה של הסכסוך שאני רוצה, ולכן חופש ההחלטה וחופש הפעולה המעשיים שלי מוגבלים. אנחנו פועלים במסגרת אילוצים; את ההחלטות המעשיות איך לנהוג כאן ועכשיו אני לא מקבלת באופן מופשט.

נשאלתי: האם בנתוני המלחמה שמנהל נגדנו חמאס צריך להקפיד על קיום המשפט הבינלאומי? בוודאי שצריך להקפיד על קיום המשפט הבינלאומי, אבל כבר שמענו מפרופ' שני שהמשפט הבינלאומי לא אומר יותר מדי. מדינת ישראל עושה המון בשביל להקפיד על קיום המשפט הבינלאומי לפי הפירוש שלה, גם מפני שהיא מחזיקה בעמדה

11 כאמור, רשימה זו מבוססת על הרצאה שנישאה במסגרת סימפוזיון בנושא המשמעויות המוסריות והמשפטיות של המלחמה בעזה. בסוף אותו סימפוזיון הופנו כמה שאלות לדוברים, וביניהם אלי. כל השאלות היו טובות, ואני בחרתי להתייחס לאלה שנראו לי חשובות במיוחד.

מוסרית שצריך לקיים את המשפט הבינלאומי וגם מפני שיש רטוריקה מאוד חזקה של פשעי מלחמה בעולם, וישראל רוצה להיות מוכנה עם תשובות פחות או יותר מתקבלות על הדעת לטענות, שברור שתועלינה, לפיהן החיילים והמפקדים שלנו מבצעים פשעי מלחמה. שני השיקולים הללו הם שיקולים טובים, כי הם מעודדים אותנו לחשוב הרבה פעמים לפני שאנו עושים דברים שעלולים להיות – או להיות מוצגים כאילו היו – פשעי מלחמה. המאמץ שלנו בנושא זה אולי אינו מספק, אבל הוא בוודאי גדול יותר מזה שעושה הצד השני.

מאחת מהשאלות שנשאלתי עלה הרושם כי אני מכשירה פעולה שמטרתה להשמיד את העם הפלסטיני. חד-משמעית – זו אינה עמדת. לא שמעתי התבטאות של דובר רשמי של ישראל שדיבר במונחים האלה, ואף איני חושבת שזו הכוונה הסמויה של הפעולה. לעומת זאת, הפלה של שלטון החמאס יכולה להיות יעד לגיטימי ומוצדק (אף אם לא מעשי ונכון במיוחד). אני מאמינה בזכותם של הפלסטינים לשלום, לעצמאות, לכבוד ולהגדרה עצמית; אני מאמינה בזכותם להיאבק בכיבוש; אני מאמינה בכל הדברים האלו אמונה שלמה ועקיבה. לא זו השאלה שעומדת בפנינו. השאלה שעומדת בפנינו היא אם אנחנו יכולים להגיע לפתרון יציב שייתן לשני העמים קיום שלם, עצמאי ומכובד. בהקשר זה אני רוצה לחזור למלחמת מאה השנים. כאשר החליטו האומות המאוחדות על חלוקת הארץ ב-1947¹², שתי מדינות לשני עמים, מי שסירב לקבל את ההחלטה – ואמר, והזהיר שהדבר יסתיים במלחמה ואף קיים את האזהרה הזו – הוא הצד הערבי. מאז ועד היום מצב המלחמה נמשך. במובן חשוב המלחמה היא עדיין על הפתרון של שתי מדינות לשני עמים, וכדי לממש אותו גם הפלסטינים צריכים ללמוד שיש אילוצים, ושהם לא יוכלו לקבל את מה שהם קוראים לו "שלום צודק". יש מחלוקת בשאלה מי אחראי לכך שהמלחמה הזו נמשכת. בלי להיכנס אליה אבהיר את עמדת. אני רואה כצודק את הפתרון של שתי מדינות לשני עמים, הכולל הגדרה עצמית ליהודים שחיים פה וליהודים אחרים בחלק ממולדתם ההיסטורית, לצד הגדרה עצמית של פלסטינים בחלק ממולדתם. גם הצד הישראלי לא עשה כל שצריך לעשות כדי להגיע לפתרון של שתי מדינות, ואף פעל לא מעט לסיכולו. יש מחלוקת אם מעשי היהודים וישראל שינו את המציאות המדינית, אבל אם העמדה הפלסטינית היא שאין שום לגיטימיות ליישות יהודית בכל חלק מפלסטין, אז אין לנו ברירה אלא להילחם. יש להילחם בדרכים הנכונות, אבל אין ברירה אלא להילחם, ואין ברירה – אם חפצי חיים אנחנו – אלא לנצח. אם הערבים היו מנצחים ב-1948 לא הייתה מדינת ישראל. הבעיה הייתה נפתרת.

12 ראו: United Nations General Assembly Resolution 181 (1947) <http://domino.un.org/unispal.nsf/dbe273e151ef674d85256cbe0070e688/7f0af2bd897689b7.85256c330061d253!OpenDocument>

זה מביא אותי לנקודה האחרונה שאליה אני רוצה להתייחס – השאלה אם הציונות מצדיקה לא רק את מלחמת עזה ואת הרג האזרחים הנלווה למלחמה הזו, אלא גם את העובדה שאנחנו חיים כאן על חרבנו וייתכן שניאלץ להמשיך לחיות כאן על חרבנו, ושהעובדה הזו גורמת למעגלים מתמשכים של הרג והרס שלא ברור אם יהיה להם סוף (בשאלה נאמר כי "בכל אחת משנות קיום המדינה נהרגו אלפי פלסטינים"). זו שאלה מאוד קשה, גם אם הרבה אנשים היו אומרים בפשטות ששום עם לא צריך להצדיק את קיומו ואת הגדרתו העצמית. יש משהו בתשובה הזו, ובכל זאת אני רוצה לענות על השאלה הזו בדרך אחרת. ראשית, לא בכל אחת משישים שנות המדינה מתו אלפי פלסטינים. היו הרבה מאוד שנים שלא מתו פלסטינים מפני שניסו, והצלחנו, להגיע לאיזשהו ניהול יציב של הסכסוך. שנית, ויתור של היהודים על המדינה היהודית הוא ויתור עצום. אני חושבת שמדינה יהודית בחלק ממולדתו ההיסטורית של העם היהודי היא דבר צודק. אני מסכימה שהפלסטינים משלמים מחיר מסוים כדי שהדבר הצודק הזה יתקיים, ואני חושבת שהמחיר הזה יכול להיות מינימלי וקביל והוא לא חייב להיות ויתור על עצמאות, ביטחון, כבוד או מדינה; אבל אני חושבת שסוג המאבק שחלק מהפלסטינים מנהלים נגד מדינת ישראל ושחלק מהערבים ניהלו כנגד מדינת ישראל בחלק מההיסטוריה איננו מאבק למען צדק והגדרה עצמית לשני העמים אלא מאבק למען מדינה פלסטינית-ערבית על כל השטח. במציאות כזו אני חוששת לבחון איזה סוג של זכויות אישיות וקולקטיביות יינתנו ליהודים שיישארו כאן, אם בכלל יותר להם להישאר. לא שמענו מאף גורם ערבי או פלסטיני רציני תשובות ברורות לשאלה מה יהיה גורלם של היהודים, כפרטים וכקולקטיב, במדינה האחת הזאת.

האם לאורך זמן המציאות הזו לא תחתור תחת הצדקתה (וקיומה) של המדינה היהודית? הערבים שאלו את השאלה הזו בדיוק ב-1947. הם שאלו את השאלה הזו בדיוק כשסירבו להמלצת החלוקה בדוח של ועדת פיל ב-1937.¹³ הם אמרו: "אנחנו לא ננוח ולא נשקוט עד שהדבר הזה לא יתקיים, ולכן, אם אתם רוצים יציבות, אז אל תלכו בדרך הזו – אל תתנו להם מדינה בלב העולם הערבי". הרבה אנשים באו"ם תמכו אז בעמדה הזו; יותר אנשים מאמינים היום שזו הייתה טעות היסטורית להקים את מדינת ישראל – אבל הטעות הזו נעשתה, על ידי הקהילה הבינלאומית בצירוף הלחימה וההתיישבות של הציונים בארץ ישראל. לפרק היום את המדינה היהודית, לבטל את היהודיות שלה, הוא דבר שאין לו מחיר. אני לא מאמינה שיהודים יוכלו לחיות בשלום, בביטחון ובכבוד בחלק מארץ ישראל אם לא תהיה להם מדינה. לכן, מבחינתי, האמירה

13 ראו: The Peel Commission Report (1937) <http://domino.un.org/unispal.nsf/0/08e38a718201458b052565700072b358?OpenDocument>
 זמין גם דרך אתר האינטרנט: www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/History/peeli.html

כי התמשכות הסכסוך מטילה בספק את הצדקה להמשך קיומה של המדינה היהודית היא אמירה עמוקה מאוד ובעלת השלכות גורליות. אינני פוסלת אותה על הסף ולתמיד. אבל בשלב זה אני סבורה שהמחיר של הקמת המדינה ושימורה כמדינה יהודית מתיישב – וצריך להתיישב, וצריך לפעול כדי שיתיישב – עם הסדר יציב (גם אם ללא שלום) שאין עמו אבדן חיים, ואין עמו סכנה מתמשכת לחיים, ואין עמו אבדן של הגדרה עצמית, ביטחון וזכויות אדם אישיות וקולקטיביות – לשני הקולקטיבים. זה החזון שלי. וכדי לממש אותו אני סבורה שמותר לישראל גם להילחם.